

A PÁLOSOK GELLÉRTHEGYI KOLOSTORÁNAK HARANGJÁTÉKA

Írta MOLNÁR ANTAL

Harangjáték, latinul *tintinnabula* vagy *cymbalum*, franciául *carillon*, az európai szerzetesek régesrégi, kedves szórakozása. Hiszen tudjuk a középkori zenei írásokból, hogy az akkori gondolkodás szerint semmi sem közvetíti oly közvetlenül égi szerelmünket az égi hatalmakhoz, mint a felhők fölé szárnyaló zenei hang. Ha hozzáforsasztjuk imáinkat a harang szaváéhoz, a zenei hang lesz imádságunk szárnya. Így érezték már azok a 9. századbeli szerzetesek is, akik a kolostor tornyában vagy valamely tágasabb helyiségében harangjátékot szerkesztettek össze.

Mi a harangjáték? *Dallami célra hangsorba állított harangok együttese*. A régiek függőleges rúdon helyezték el a harangokat, balkézről a nagyobbakat (mélyebb hangúakat), jobb felé fogyó terjedelem sorrendjében. Ők úgy vélték, hogy a harangjáték

nem más, mint a Dávid-zsoltárok *cymbalumja*, tehát igazi megszentelt hangszer (pedig az bizonyára semleges hangú, triangulum-féle ütőhangszer volt). Több századon át csakis kézben tartott kalapáccsal ütögették a dallamzengő harangsort. Hasonlóan kezelték tehát, mint a pohárjátékot szokták. Arra, hogy gépezet segítségével, mechanikusan zengessék azt, csak a 13. században gondolnak először. Ekkor történik, hogy a mozgatható kalapácsokat a harangok mellé rögzítik és a klastortorony óraművével kapcsolják össze. Az ilyen óra aztán bizonyos időpontokban nemcsak üt, de utána muzsikál is. A kézzel és géppel való megszólaltatás kétféle típusa közt középúton találjuk az olyan harangjátékot, melyen minden egyes harangnak megvan már a külön *nyelve*, de ezeket még kézzel mozdítják meg. Utóbbiról a

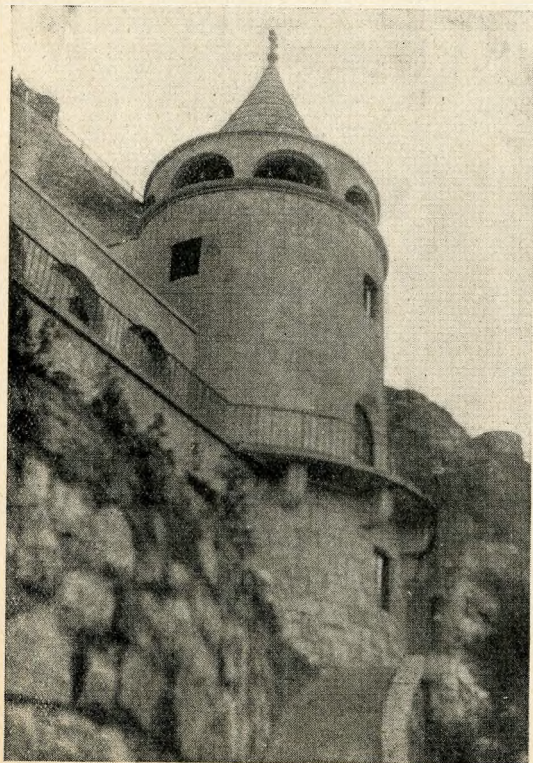
A Pálosok kolostora a Gellérthegyen

13. századbéli X. Alfonz, kastíliai király remekművű «Cantigas»-ában, ebben a becses hangszertanban találunk finom ábrázolást, míg a régebbi típus alakját a zenélő Dávid királyt bemutató számos kodex-miniatűr óvta meg a feledéstől.

Hogy ma is hallhatunk és láthatunk még harangjátékokat, az főként a *flandriai* városok érdeme. Ezek vették át a 14. század óta a kedves hangú kolostori játékot és állították a municipális élet központjába: a városháztornyok tetejére, szintén óraművel szabályozva a kalapácsok mozgását. Az egyes városoknak más-más zenés jelük volt s ezek a muzsikai jelzések szinte képletezték a város lelkét, hasonlóan, de mélyebb értelemben, mint a mai rádió-jelek. Mélyebb értelemben azért, mert gyakran bekapcsolódtak az egykorú népies daltérzés kincsébe. Ha például a tornyon «Wilhelmus de Nassouwe» nótája hangzott fel, akkor a délben összesereglett nép szíve hangosabban dobogott. Versengés is indult a városok közt, melyik tud gazdagabb harangjátékot állítani és *Gent* kaputornyán már 52 harangot kormányzott az óramű. Sebesebb hangisméltés kedvéért nem egy

helyen több kalapács is szolgált egyazon haranghoz (néhol hat). A máig is megőrzött régi szerkezet kínai származású. Ázsiában leshették el a hollandusok még a középkor folyamán: fa- vagy vashenger, melyet az óramű forgásra kelt s a hengerből kiálló pecek érintik meg a ruganyosan beállított kalapácsokat. Minden zeneműhöz más és másképp kellett újból elhelyezni a pecket, ami nem kis fáradság volt. (Ugyanilyen az ú. n. zenélőóra szerkezeti elve is.) Egyszerűbb a harangjáték változatos kezelése, ha *billentyűzet* kormányozza. *Oudenaard* városa járt elől a klaviatúrás *carillon* bevezetésében (1510). Persze nem szabad gyöngéden kezelt, kis billentyűs klaviatúrára gondolnunk: hatalmas fabillentyűk mozgatták, zsinórok segítségével, a kalapácsokat és az «organiste et carillonneur» (főzenemester) *ököllel* nyomkodta «hangszerét», mint valami 10. századbéli orgonát. Igen nagyméretű harangokhoz kivált *pedál* szolgált, így a hatalmas *mechelni* *carillon*-nál (1583), miáltal most már valóságos «organo di campane»-vá (harang-orgonává) emelkedett a harangjáték. (Ennek a nehezen járó hangszernek csak a maastrichti *Smulders* könnyíti meg technikáját, 1875-ben.) Más országok is követték Flandriát harangjátékok bevezetésében, jó régtől fogva már. Közülünk sokan ismerik például a salzburgit, melynek (ma már kellemetlenül elhangolt, hamissá romlott) Mozart-dallamára naponta összesereglik a turista népség. Igen sikerült harangjáték-utánpótlatot hallunk «Háry János»-ban, *Kodály* dalművében, de itt is — mint a legtöbb *zene-kari*, ú. n. «harangjáték»-nál — *nem harangok* szólnak, hanem azt helyettesítő *fémlemezek*. (Zenekarainkban a «harang»-nak előírt hangszer sem az, hanem szabadon függő fémrudacska vagy fémcső. Orgonán pedig a «harangjáték»-regiszter szintén többnyire fémcsövekkel van ellátva, igen ritkán valódi harangokkal, mint a hamburgi Jacobi- és Michaelis-templomban.)

Mint ahogy újabban az orgonát, úgy a «modern» harangjátékot is *elektrifikálni* szokták. Mindkét esetben sokat rontanak ezáltal a megszólaltatás közvetlenségén, elektromos árammal helyettesítve a lelki

A Pálos-kolostor harangtornya

kontaktust a játzó és a hangszer között. Az orgona kérdése nem tartozik jelen tárgyunkhoz. De a harangjáték villamosítására nézve megjegyezhetjük, hogy két irányból is leszállítja a hangszer értékét: 1. kizárja az ú. n. szabad hangvételt, billentyűi változatosságot; 2. a vezeték és az áram eshetőségeinek teszi ki a játékot. Az elektromos carillon csak *egyféleképp* tud megszólalni, és persze tüstént megnémul, mihelyt áramköri zavar támad. A budai *pálosok* harangjátékát is nemrég kellett újfajta elektromos berendezéssel ellátni, mert az eddigi (tavaly óta!) már felmondta a szolgáltatást. De lássuk, milyen ez a hangszer maga. (Eddig csak a «hangszertan»-t idéztük, most azonban már «interview» következik.)

A lengyelországi számkivetésükből nemrég hazatelepített pálosrendi atyák gellért-hegyi sziklaodujában igazi magyar vendégszeretettel és szerzetesi, sugárzó jósággal fogadják a látogatót. Szerényen elhárítanak minden hálaszót, természetes készséggel mutatják be csengő hangjátékuk berendezését. Billentyűzetes játékukat a pest-erzsébeti «Harangművek»-cég készítette, a harangok öntése — a nemeslelkű adományozások sorrendjében — 1925-től fogva ment végbe. A zongoraszerű billentyűzet játszószekevénykébe van beépítve, ez pedig a klostrom emeleti folyosóján áll. Huszonöt hangra szól a készülék, az «egyvonásos» c-től a «háromvonásos» c-ig terjedő kromatikus hangegymásután szerint. Egyelőre még csak 16 harangot kaptak a pálosok, a hangsorból tehát csak ennyi hang tud megszólalni. Minden billentyűtől külön elektromos huzal vezet ki a remek kilátású harangtorony szélén körben lógó harangokhoz. Minden egyes harang alatt fémszekevény rejti a mágneses tekercset, melynek indítóereje a hozzászerelt mozgatható fémkarra hat ki, a fémkar vége pedig már maga a kalapács. Így magyarázza el mindezt az

Harangok a toronyban

a novicius, aki a villanyvezeték új szerelőmunkáit is nagy buzgalommal és hozzáértéssel végzi. A harangok normálalakúak, olyanok, mint a rendes templomharangok, csak éppen hogy ügyelni kellett öntésüknél a teljes hangtisztaságra. (Egyenletes anyagi szerkezet mellett a harang alaphangja uralkodik ugyanis a felhangokon, míg a rendes harangoknál a fém egyenlőtlen eloszlása okozza az ismert mellékzúgást, a felhangok és mellékhangok túltengését az alaphanggal szemben.) Nem zenei, hanem alaki szempont vezette a harangok elhelyezését: a torony peremén oszlopocskák bontják részekre az ívet és mindegyik ívrész közepére nagyobb harang került, szimmetrikusan közbefogva kisebbektől. Tavaly helyezték üzembe a játékot, melynek ezüstös hangja szólít reggeli misére, jelzi a delet és figyelmeztet éjjélkor arra, hogy új nap indul az élet misztikus céljai felé.

Nemzetközi bányászati, kohászati és alkalmazott földtani kongresszus ülésezik október 20—26. között Párizsban.

A változatos programot nyújtó kongresszus iránt magyar részről is nagy érdeklődés mutatkozik s a közelmúltban megalakított magyar nemzeti bizottságnál több

magyar szakember jelentette már be részvételét s előadások tartására vonatkozó szándékát is.

A kongresszus címe: Congrès international des mines, de la métallurgie et de la géologie appliquée. Comité d'organisation Paris I, rue Montgolfier.